ISSN 2078-6441. Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. Випуск 42. С. 342–349.
Visnyk of the Lviv University. Series Geography. 2013. Issue 42. P. 342–349.

*УДК 504.062.2:630*8 (477:292.452)*

СТРУКТУРА ЛІСОВОГО ФОНДУ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ "ВЕРХНЬОДНІСТРОВСЬКІ БЕСКИДИ", ЇЇ АНТРОПОГЕННА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА СПОСОБИ ПОЛІПШЕННЯ

Павло Теліш

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, 79000, м. Львів, Україна

Досліджено сучасну структуру лісового фонду регіонального ландшафтного парку "Верхньодністровські Бескиди" для подальшого вибору оптимального режиму використання лісових ресурсів. Інтенсивне лісокористування протягом XX ст. призвело до негативних змін у структурі лісового фонду ландшафтного парку. Проаналізовано розподіл лісів парку за категоріями захисності та категоріями земель, з'ясовано видовий склад та вікову структуру лісів регіональних ландшафтних парків. Визначено ступінь антропогенної трансформації лісів парку. Для поліпшення сучасної структури лісового фонду запропоновано оптимізаційні заходи, які варто проводити з урахуванням функціонального зонування території регіонального ландшафтного парку "Верхньодністровські Бескиди".

Ключові слова: регіональний ландшафтний парк "Верхньодністровські Бескиди", структура лісового фонду, антропогенна трансформація, способи поліпшення.

Одним з найголовніших напрямів природоохоронного лісівництва є визначення для різних об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) диференційованого режиму збереження лісів [4]. Розробка режимів збереження лісів є важливою і для регіональних ландшафтних парків (РЛП), які часто не повною мірою виконують покладені на них функції.

РЛП організовують без вилучення або частково з вилученням земельних ділянок у їхніх власників. Особливістю цієї категорії ПЗФ є те, що їхнє створення має на меті як охорону і раціональне використання цінних природних територій, так і збереження історико-культурних комплексів та об'єктів, здійснення туристичної роботи, забезпечення відпочинку в природі тощо. Саме в цій категорії зближаються дві лінії заповідної справи – охорона природних ландшафтів та історико-культурної спадщини.

Є великий міжнародний досвід функціонування таких парків, особливо поширені вони в країнах Європи. Ландшафтні парки найчастіше створюють у регіональних адміністративних одиницях країн. Наприклад, у трьох прикордонних повітах Підкарпатського воєводства Польщі функціонують три ландшафтні парки: парк "Перемиське Підгір'я" (61 682 га), парк "Слонні гори" (56 032 га) та парк "Долина Сяну" (28 718 га) [6]. Більшу частину території названих ландшафтних парків займають ліси.

У прикордонній зоні України 1997 р. на території сільських рад Старосамбірського р-ну створено РЛП "Верхньодністровські Бескиди" (8 536 га). До парку ввійшли землі лісового фонду державного підприємства (ДП) "Старосамбірське лісомисливське господарство" (Головецьке лісництво, Спаське лісництво, кв. 1–14, 68–75; Стар'явське лісництво, кв. 37–58, 64–67) [2].

Переважним типом рослинності на території парку є букові та ялицево-букові ліси й післялісові луки. У лісах значну площу займають вторинні смерекові деревостани, які є біологічно нестабільними. На території РЛП змінена природна вікова структура деревостанів. У лісовому фонді молодняки займають лише 16 %, середньовікові – 72 %, достигаючі – 9 %. Така вікова структура є наслідком нераціонального ведення лісового господарства в ХХ столітті та потребує оптимізації. Тому наша мета – аналіз сучасної структури лісового фонду РЛП для подальшого вибору оптимального режиму збереження лісів.

Зазначимо, що структура лісового фонду в регіональних парках повинна відповідати функціональному зонуванню цих природно-заповідних об'єктів. На жаль, сьогодні всі три РЛП Львівщини не в змозі повною мірою виконувати покладені на них функції. Жоден з цих парків не має затвердженого функціонального зонування. Лише 2005 р. Міністерство екології і природних ресурсів прийняло типове "Положення про Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів" [7]. У 2007 р. ухвалено рішення про створення адміністрацій РЛП. У 2011 р. Львівська обласна рада прийняла "Регіональну програму забезпечення діяльності регіональних ландшафтних парків області на 2011–2013 роки" [8].

РЛП "Верхньодністровські Бескиди" розташований у межах району Верхньодністерських Бескидів в інтервалі висот від 600 до 1 022 м н.р.м. Ландшафт парку, розташованого поблизу державного кордону, формують три гірські хребти, що перетинають територію парку з північного заходу на південний схід. Перший хребет фіксований вершинами Магура (730 м н.р.м.) та безіменною вершиною заввишки 717 м н.р.м, розташованою на північ від с. Тисовиця. Далі є масивніший Оровий хребет (762 м н.р.м.), продовження якого – г. Кичерка (724 м н.р.м.). Третій, найменший за протяжністю хребет формують г. Магура-Лімнянська (1 022 м) та г. Хмоловате (806 м) [2]. Незважаючи на незначну протяжність (близько 10 км) цей хребет є найбільш припіднятою частиною парку. Такі природні умови парку сприятливі для вирощування високопродуктивних листяних і хвойних лісів.

У долинах, сформованих верхньою частиною Дністра та його притоками – р. Мшанець та р. Лінинка, розташовані села Терло, Волошиново, Росохи, Соснівка, Великосілля, Лаврів, Мшанець, Бабина, Головецько, Грозьова та Ріп'яна. У цих бойківських селах збереглися унікальні дерев'яні церкви: Терло (1847), Виців (1931), Мшанець (1922), Головецько (1890), Дністрик Головецький (1929) [2]. Це свідчить про вагоме значення парку для збереження етнокультурної спадщини.

До складу парку ввійшли землі лісового фонду ДП "Старосамбірське ЛМГ". Для характеристики лісового фонду використовують різні показники, головними з яких є загальна і вкрита лісом площа, співвідношення різних категорій площ, вікова структура, видовий склад, запаси деревини тощо.

Відповідно до Лісового кодексу України, за екологічним і соціально-економічним значенням та залежно від основних функцій ліси України поділяють на чотири категорії захисності. Ліси РЛП належать до лісів природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення. У 2003 р. колектив лісівників підготував "Методичні рекомендації щодо режиму збереження лісових екосистем на територіях ПЗФ України різних рангів" [3], які затверджені спільним наказом Міністерства екології і природних ресурсів України і Державного агентства лісового господарства України. Цей документ визначає єдині вимоги щодо диференційованого режиму

збереження, ефективного використання і відтворення лісів на територіях об'єктів ПЗФ, у тім числі й у регіональних ландшафтних парках (табл. 1). Ці методичні рекомендації потрібно враховувати в державному управлінні та екологічному контролі під час планування природоохоронних та лісогосподарських заходів.

Таблиця 1

Система лісівницьких заходів на територіях регіональних ландшафтних парків [1]

Категорія ПЗФ, їхня функціональна зона	Лісівницькі та інші заходи									
	Лісовідновлювальні рубання	Санітарні і доглядові рубання	Ландшафтні рубання	Сприяння природному поновленню	Штучне поновлення лісу	Реконструкція насаджень	Захист лісу від шкідників і хвороб	Утилітарна рекреація	Сінокосіння	Благоустрій
Заповідна зона	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–
Буферна зона, зона регульованої рекреації	–	+	+	+	+	–	+	+	+	–
Зона стаціонарної рекреації	–	–	+	+	–	+	+	+	+	+
Зона антропогенних ландшафтів, господарська зона	–	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Одним із важливих показників структури лісового фонду є його *розподіл за категоріями земель*. За станом на 1 січня 2010 р. загальна площа лісового фонду РЛП становить 8 536 га, з них 8 048 га (94 %) припадає на вкриту лісом площу, 174 га – на лісові культури останніх років, що не зімкнулися, тобто на землі, які використовують безпосередньо для вирощування насаджень (див. табл. 2). Розмір цих площ є головним кількісним показником раціонального використання земель лісового фонду. Решта земель лісового фонду належить до категорій невкритої лісом площі та нелісової площі.

До складу невкритої лісом площі входять галявини, пустирі, незаліснені лісосіки, рідколісся, згарища тощо. У переважній більшості це повноцінні землі, придатні для вирощування високопродуктивних насаджень. Заліснення наявної невкритої лісом площі – першочергове завдання лісового господарства парку.

У складі нелісових земель РЛП – угіддя і площі особливого призначення – сіножаті, води, дороги, просіки, канави, розсадники, садиби та інші землі. Вони є супутніми лісовій площі. До нелісових земель належать також болота, піски, яри й крутосхили, які не використовують у лісовому господарстві. Важливе завдання лісового господарства в парку – проведення заходів, спрямованих на поліпшення лісорослинних умов і переведення цих земель у лісову і вкриту лісом площу.

Важливим показником лісового фонду парку є *видовий* склад лісів. Від деревної породи в тих чи інших умовах залежить продуктивність насаджень, водоохоронно-захисні функції, товарний і сортиментний склад деревини. Видовий склад лісів значною мірою визначає способи використання деревини.

Таблиця 2

Розподіл лісового фонду РЛП "Верхньодністровські Бескиди" за категоріями земель, га [2]

Показник	Лісництво			РЛП "Верхньодністровські Бескиди"
	Головецьке	Спаське	Стар'явське	
Загальна площа	3 768	2 861	1 907	8 536
Лісові землі				
Усього лісових земель	3 640	2 796	1 860	8 296
Вкриті лісовою рослинністю	3 538	2 715	1 795	8 048
у тім числі лісові культури	773	958	170	1 901
Незімкнуті лісові культури	70	58	43	171
Розсадники	1	2	–	3
Не вкриті лісовою рослинністю	31	21	22	74
у тім числі зруби	30	17	11	58
пустирі й прогалини	1	4	11	16
Нелісові землі				
Усього нелісових земель	128	65	47	240
Угіддя	72	36	14	120
у тім числі рілля	1	2	–	3
сіножаті	63	28	8	99
води	8	4	6	18
Площі спецпризначення	27	14	18	59
у тім числі дороги, просіки	22	14	16	52
сади	1	–	–	1
садиби	4	–	2	6
Площі, які не використовуються	5	17	15	61
у тім числі болота	3	2	–	5
інші землі	26	15	15	56

Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, у яких розташований парк, зумовили різноманітний видовий склад лісів, панівними в якому були буково-ялицеві, ялицево-букові та смереково-ялицево-букові деревостани [1]. Протягом агрокультурного періоду він був значно спрощений та змінений унаслідок екологічно необґрунтованого ведення лісового господарства. Нині на території парку росте понад 25 хвойних і листяних порід, які переважають у насадженнях. Проте найбільше поширені на території ландшафтного парку ялиця, сосна, смерека з групи шпилькових, бук, береза і вільха з листяних (див. рисунок). Насадження з переважанням названих порід займають понад 93 % вкритої лісом площі, решта – насадження з переважанням інших порід (табл. 3).

Близько 83 % усіх лісів парку становлять деревостани з переважанням у складі насаджень хвойних порід (46 % – ялиця біла, 26,9 % – сосна звичайна, 9,2 % – смерека) і лише близько 15 % – деревостани з переважанням бука звичайного. Такий склад є наслідком не завжди екологічно обґрунтованого ведення лісового господарства в минулому. Це стосується передусім значної частки сосни та смереки. Створені поза

межами їхнього природного ареалу культури виявилися біологічно нестійкими, їх пошкоджують коренева губка та опеньок, вони зазнають руйнування від вітровалів і буреломів, тому підлягають реконструкції.

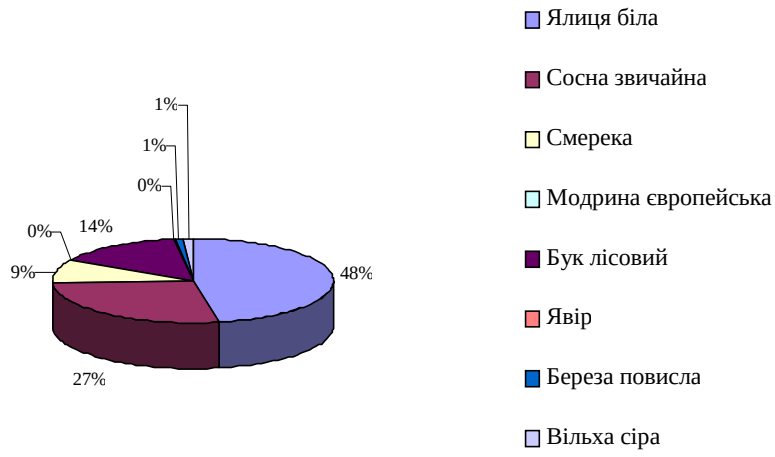

Розподіл площ укритих лісом земель РЛП за видовим складом [2].

Зміни видового складу в лісах парку повинні відбуватися в напрямі збільшення площ насаджень цінних і продуктивних деревних порід унаслідок поступового неухильного скорочення площ похідних деревостанів. Важливе значення має відповідність створюваних лісових культур типам лісорослинних умов. Водночас у парку, що розміщений на невеликих абсолютних висотах, досить сприятливі умови для вирощування дубових, букових та інших високопродуктивних насаджень. Їх треба планувати у відповідних лісорослинних умовах на місці похідних грабняків. Звичайно зовсім вилучати граб з насаджень недоцільно. Потрібно лише обмежити його участь, щоб він посів належне місце в другому ярусі складних дубових і букових насаджень. Цю породу вважають найважливішим супутником дуба, вона сприяє підвищенню продуктивності дубових лісостанів.

Протягом останніх десятиріч на колишніх сільськогосподарських землях парку виникло понад 77 га похідних вільшняків, 67 га березняків. Це піонерні деревні породи, які поширюються спонтанно природним способом. Оскільки їхні деревостани не мають вагомого економічного значення, то їх потрібно поступово, за допомогою рубок переформування реконструювати. На місці вторинних фітоценозів треба відтворювати корінні деревостани, Трансформація похідних насаджень у корінні сприятиме підвищенню їхньої економічної вартості, поліпшенню біологічної стійкості, а отже, і підвищенню водозахисної ролі.

Одним з найважливіших показників лісового фонду в разі розробки режиму охорони лісів є структура насаджень *за віком*. Вона дає уявлення про площу лісів у межах груп і класів віку та про запаси деревини, які можуть бути використані як нині, так і в майбутньому.

На території ландшафтного парку в минулому вели інтенсивне лісове господарство. Більшість деревостанів по кілька разів пройдено надмірними рубаннями. Наслідком цього стала порушена вікова структура в лісах. У лісовому фонді РЛП “Верхньодніст-

ровські Бескиди" порівняно невелика площа молодняків (16 %), багато середньовікових лісів (72 %), незначна частка достигаючих (9 %), стиглих (2 %) і майже немає перестійних деревостанів. Такий розподіл лісів за віком дає підстави стверджувати, що в наступні два десятиріччя, доки основна частина насаджень середнього віку не почне переходити в групу стиглих, у них треба проводити лише прохідні рубання. З огляду на незадовільний стан стиглих насаджень потрібно накласти тимчасовий мораторій на проведення в них суцільних рубань. Для задоволення потреб господарства в деревині можна рекомендувати у стиглих лісах групово-вибіркові та добровільно-вибіркові рубки. Це дасть змогу забезпечити їхнє природне відновлення та зберегти захисну функцію.

Таблиця 3

Видовий склад та вікова структура лісів РЛП "Верхньодністровські Бескиди" [2]

Головна лісоутворювальна порода	Загальна площа, га	у тім числі групи віку									
		молодняки		середньовікові		достигаючі		стиглі		перестійні	
		загальна площа, га	%	загальна площа, га	%	загальна площа, га	%	загальна площа, га	%	загальна площа, га	%
Шпилькові											
Ялиця біла	3 400	1 074	31,59	2 011	59,15	268	7,88	47	1,38	–	–
Сосна звичайна	1 957	19	0,97	1 830	93,51	108	5,52	–	–	–	–
Смерека європейська	673	47	6,98	608	90,34	18	2,67	–	–	–	–
Модрина європейська	17	–	–	–	–	10	58,82	–	–	7	41,18
Разом	6 047	1 140	18,85	4 449	73,57	404	6,68	47	0,78	7	0,12
Твердолистяні											
Дуб червоний	10	5	50,00	5	50,00	–	–	–	–	–	–
Бук лісовий	1 042	15	1,44	749	71,88	200	19,19	78	7,49	–	–
Граб звичайний	10	–	–	10	100,00	–	–	–	–	–	–
Ясен звичайний	4	–	–	4	100,00	–	–	–	–	–	–
Явір	15	2	13,33	13	86,67	–	–	–	–	–	–
Разом	1 081	22	2,03	781	72,25	200	18,50	78	7,22	–	–
М'яколистяні											
Береза повисла	67	–	–	11	16,42	56	83,58	–	–	–	–
Вільха сіра	74	7	9,46	1	1,35	14	18,92	51	68,92	1	1,35
Вільха чорна	3	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Разом	144	11	4,86	12	8,33	70	48,61	51	35,42	1	0,69
Усього	7 272	1 172	16,12	5 242	72,08	674	9,27	176	2,42	8	0,11

У перспективі структура лісів парку за віком має поступово поліпшуватися, що зумовить збільшення середнього віку лісів. Певні кількісні та якісні зміни в лісовому фонді за умови проведення лісогосподарських заходів дадуть змогу збільшити обсяг лісокористування поряд з посиленням водоохоронно-захисних функцій лісу. Вкрита лісом площа збільшиться в зв'язку з повнішим використанням земель лісового фонду

і залісненням непридатних для сільського господарства земель, збільшиться середній приріст лісів, запас деревини, поліпшаться видовий склад і якість лісостанів.

Пропоновані види рубань та інших лісогосподарських заходів треба узгоджувати з функціональним зонуванням території парку. На жаль, сьогодні функціональне зонування в РЛП "Верхньодністровські Бескиди" поки що не розроблене.

Отже, у ході природоохоронного впорядкування регіональних ландшафтних парків і обґрунтування екологічних засад їхнього управління та розвитку потрібно приділяти належну увагу оптимізації структури лісового фонду. РЛП "Верхньодністровські Бескиди" створено 1997 р. на 8 536 га земель лісового фонду Старосамбірського держлісгоспу без вилучення. У лісовому фонді ландшафтного парку на гірських хребтах – Магурському (730 м н. р. м.), Борівському (762 м н. р. м.), Магуро-Лімнянському (1 022 м н. р. м.) збереглися природні букові та ялицево-букові ліси. Протягом ХХ ст. в лісах парку вели інтенсивне лісове господарство. Унаслідок цього структура лісового фонду зазнала антропогенних змін. У лісах парку високий відсоток вторинних лісів з переважанням у деревостанах сосни та смереки. Ці ліси необхідно реконструювати відповідно до типів лісорослинних умов. Також на території РЛП змінена вікова структура деревостанів. Такі ліси не здатні повною мірою виконувати еколого-стабілізаційну роль.

Щоби зберегти різноманіття лісових видів, потрібно поліпшувати вікову й ценотичну структуру трансформованих деревостанів у регіональних ландшафтних парках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону / М. А. Голубець, П. С. Гнатів, М. П. Козловський [та ін.]. – Львів : Поллі, 2007. – 288 с.
2. Матеріали Львівської лісовпорядкувальної експедиції ВО "Укрдержліспроект" по ДП "Старосамбірське ЛМГ за 2010 р.
3. Методичні рекомендації щодо режиму збереження лісових екосистем на територіях природно-заповідного фонду України різних категорій / М. П. Стеценко, Л. П. Яременко, В. А. Парфенюк. – К. : Вид-во Укр. фітосоціол. центру, 2003. – 56 с.
4. *Попович С. Ю.* Заповідне лісознавство : [навч. посіб.] / С. Ю. Попович, О. М. Корінько, П. М. Устименко. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2009. – 384 с.
5. *Теліш П. С.* Ландшафтні особливості об'єктів природно-заповідного фонду Верхньодністерських Бескид / П. С. Теліш // Розвиток заповідної справи в Україні і формування пан'європейської екологічної мережі : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Рахів, 11–13 листопада 2008 р.). – Рахів, 2008. – С. 398–403.
6. Розміщення ландшафтних парків Польщі : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ekoportal.gov.pl/opencms/ekoportal/Ekoturystyka/Parki_Krajobrazowe.
7. Про Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів. Наказ Міністерства екології і природних ресурсів України від 6 липня 2005 р. № 245 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0832-05.
8. Про Регіональну програму забезпечення діяльності регіональних ландшафтних парків області на 2011–2013 роки. Рішення ЛОР № 102 від 05 квітня 2011 року :

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oblrada.lviv.ua/index.php?option=com_joomdoc&task=doc_details&gid.

Стаття: надійшла до редакції 30.11.2012
доопрацьована 01.04.2013
прийнята до друку 16.05.2013

STRUCTURE OF FORESTS FUND OF REGIONAL LANDSCAPE PARK "UPPER-DNIESTER BESKIDS", IT ANTHROPOGENIC TRANSFORMATION AND WAYS TO OPTIMIZATION

Pavlo Telish

Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko St., 41, UA – 79000 Lviv, Ukraine

The present structure of the forest fund of regional park "Upper-Dniester Beskids" for the purpose of selecting of the optimal mode use of forest resources was investigated. Intensive forest management during the twentieth century led to adverse changes in the structure of the forest fund of landscape park. Distribution of forest of park by protection category and land category was analyzed. Species composition and age structure of forests of regional landscape parks were clarified. The degree of anthropogenic transformation of forest of park was identified. Optimization measures which should be carried out on the basis of functional zoning of the regional landscape park "Upper-Dniester Beskids" were proposed to improve the modern structure of the forest fund.

Key words: regional landscape park "Upper-Dniester Beskids", structure of forest fund, anthropogenic transformation, ways to optimization.

СТРУКТУРА ЛЕСНОГО ФОНДА РЕГИОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКА "ВЕРХНЕДНЕСТРОВСКИЕ БЕСКИДЫ", ЕЕ АНТРОПОГЕННАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ И СПОСОБЫ УЛУЧШЕНИЯ

Павел Телиш

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. П. Дорошенко, 41, 79000, Львов, Украина

Исследовано современную структуру лесного фонда регионального ландшафтного парка "Верхнеднестровские Бескиды" с целью последующего выбора оптимального режима использования лесных ресурсов. Интенсивное лесопользование в XX в. привело к изменениям в структуре лесного фонда ландшафтного парка. Проанализировано распределение лесов парка по категориям защитности и категориям земель, выяснено видовой состав и возрастную структуру лесов регионального ландшафтного парка. Определено степень антропогенной трансформации лесов парка. Для улучшения современной структуры лесного фонда предложено оптимизационные мероприятия, которые следует проводить с учетом функционального зонирования территории регионального ландшафтного парка "Верхнеднестровские Бескиды".

Ключевые слова: региональный ландшафтный парк "Верхнеднестровские Бескиды", структура лесного фонда, антропогенная трансформация, способы улучшения.